

Kokas Károly

Kalauz
a modern könyvtárak világába

*A könyvtárak új feladatai és megváltozott szerepük
a XXI. század elején*

Akadémiai Kiadó * 2020

Tartalomjegyzék:

Tartalomjegyzék: 2

1. Az időutazó könyvtáros problémája	5
2. Köszönetnyilvánítás	8
3. Néhány technikai megjegyzés:	9
3. A könyvtári paradigmaváltás	10
3.1. A változások és az okok	10
3.2. Mire terjed ki mindez?	10
4. Az internet és színeváltozása	11
4.1. Egy kis visszatekintés	11
4.2. A változó internet a „gyorsuló időben”	12
4.3. Az internet „közmű”	13
4.4. Üzleti termék és szolgáltatás	14
4.5. Az „átváltató gép”	14
4.6. Virtuális generációk	15
4.7. Tudáselosztás és az „internet-könyvtár”	16
4.8. „asádlotgém, emlékezet az és hálózat A	16
4.9. Az eltűnő internet	19
4.10. Zajlik a jelen	19
4.11. A hívás	20
5. Könyvtárak a hálózatban	21
5.1. A hálózatból (és a digitalizálásból) fakad az információs bőség	21
5.2. A határtalanság illúziója	22
5.3. Verseny a hálózaton: a győztes mindent visz	23
5.4. A hálózaton a közvetlen kapcsolat érvényesül	24
5.5. Hálózati kooperációs és autentikációs környezetek	25
5.6. Könyvtárak a webtérbe ágyazva	25
6. Digitalizálás a könyvtárban	26
6.1. Miért digitalizálunk?	26
6.2. Digitális reprodukció minősége	29
6.3. Digitalizálás képként	30
6.4. A digitális fotózás helye és szerepe	32
6.5. Szöveggént való digitalizálás	32
6.6. Egyéb digitalizálások a könyvtárban	33
7. Mit kell tudni az e-könyvekről?	33
7.1. Az elektronikus dokumentumok a könyvtárban	33
7.2. Elektronikus dokumentumok és e-könyvek?	34
(a) Amit gyakran emlegetünk, a PDF	35
(b) Más képi formátumok: DjVu	35
(c) Valódi e-könyv formátumok: pl. az EPUB és a MOBI	36
(d) A dinamikus és a rögzített oldalkép jelentősége	36
7.3. Az e-könyv a szolgáltatásokban: e-könyvtárak és társaik	37
7.4. Folyóiratok, újságok, magazinok elektronikusan	39
7.5. Digitális jogkezelés (DRM)	39
7.6. Könyves közösségek a hálózatban	40
7.7. Az e-könyvek és sorsuk?	41
8. Könyvtár mint új közösségi tér	42
8.1. A változások jellege és okai	42

8.2.	A köztér paradigma változatai	43	
8.3.	Közkönyvtár és tudományos könyvtár: divergencia vagy konvergencia?	45	
9.	A kutató digitális ökoszisztémája és a digitális írástudás	46	
9.1.	Digitális ökoszisztéma és a könyvtár	46	
9.2.	A számítógépes, digitális írástudás és a könyvtár	47	
9.3.	Egy kis digitális bölcsészet	47	
10.	Új feladatok és új szerepek	52	
10.1.	Sorra jönnek: EISZ, MTMT és társaik...	53	
10.2.	A teljes szöveg varázsa és az Open Access	54	
10.3.	Az e-science megjelenése	57	
10.4.	A mi internetünk teljes körű archiválása	58	
10.5.	Központi internet archiválás és a helyi feladatok	60	
10.6.	Elektronikus tananyagok és a tömeges webes oktatás	62	
10.7.	Szorosabb partnerségben a kutatókkal	64	
11.	A szemantikus web színre lép	65	
11.1.	Új szabványok	66	
11.2.	Névterek	67	
11.3.	Új tudásreprezentáció	68	
12.	A válaszlehetőségek a kihívásokra	69	
12.1.	A változás menedzselésének egy nemzetközi modellje	69	
12.2.	Egy hazai országos könyvtári platform lehetősége	73	
12.3.	A hálózati stratégia könyvtári-informatikai szempontú fókuszpontjai	75	
13.	Következtetések és összefoglalás	76	
14.	Könyvtári kislexikon	80	
15.	IRODALOM	97	

Mondják, a világhírű Marshall McLuhan barátjával egy könyvön dolgozott a 70-es évek legvégén, ami a „Jövő könyvtára” címet viselte volna. Valószínűleg McLuhan hirtelen halála 1980-ban megakadályozta ennek elkészültét, illetve megjelenését. Azóta, legalábbis az utóbbi 35 évben, sorra láttak napvilágot azok a „jövő könyvtárainról” szóló elképzelések, amelyek a digitális kultúra, a számítógép hatásait óhajtották szakmánkban megragadni és leírni. Hogy mennyire nem egyszerű ez, az is mutatja, hogy még a nagy „jövőbelátó” Asimov víziójában is el kell utazni a galaxis központjába, a könyvtárba, mert az egyik legfontosabb elem, a hálózat nála még kimaradt... Igaz, közben azért az is kiderül Asimov szövegéből, ahol az emberiség tudását összegző „galaktikus enciklopédia” kerül elő, hogy „mindezt az anyagot egy olyan bonyolult számítógépes rendszer foglalta magában, amelyen csak szakember tudott eligazodni....” Szóval nagy esélyünk van arra, hogy a jövőből csak sejtéseink legyenek, mert az biztos, hogy nem a jelen egyenes meghosszabbítása lesz az, ami vár ránk. De ettől lesz az egész több, mint izgalmas!

1. Az időutazó könyvtáros problémája

(Előszó helyett)

Giacomo Girolamo Casanova de Seignalt, azaz közismert rövid nevén **Casanovát** mindenki ismeri. Azt azonban, hogy 1785-ben az egykori szerelmi és diplomáciai kalandor betöltve hatvanadik életévét pályát változtatott, azt már kevesebben tudják. Ekkor már nem számított igazán sikeres embernek. Az azonban közismert, hogy Casanova nagyon művelt ember volt. Sokoldalú olvasottsága és a korban pártját ritkító tájékozottsága könyveiből is kitetszik. Így aztán nem csoda, hogy élete vége felé elfogadta, ha csalódottan, megkeseredve is, *Josef Karl Emanuel Wallenstein* (Waldstein) gróf ajánlatát, és könyvtárosnak állt a csehországi *Dux* (ma Duchcov) nevű városka kastélyában. Az 1798-ban bekövetkezett haláláig tartó tizenhárom évben többnyire a duxi kastély könyvtárában és levéltárában töltötte idejét és ahogy Fellini világhírű filmjének végén látjuk, zsémbes és kötekedő öregember lett belőle, ám meggyőződése még megvan, hogy halála után nagy íróként fognak emlékezni rá.

Képzelnék el tehát Casanovát, a könyvtárost, amint a 18. század végéről **időutazó**ként megjelenik 200 évvel később. Mondjuk Szegeden, az egyetemi könyvtárban. Hogy azok közé a viszonyok közé pottyan, ahol pl. e sorok írója pályakezdő könyvtáros volt. Casanova *Wallenstein* gróf könyvtárat rendezgette. Valószínűleg katalogizálta is a könyveket, sorrendbe rakva azokat. Abban a korban is szokásos volt, hogy szakrend szerint rakják el a könyveket az olvasóteremben, ez ennek a művelt, sok nyelven tudó embernek nem okozhatott gondot. Nyilván ehhez a munkához segédkönyvek¹et¹ használt, lexikon¹okat, enciklopédiák¹at és szótárakat. Besorolta a könyveket, szakrendi jelzet¹eket adott, főlaponkat vagy katalóguscédulákat írt, talán egy kódex¹-szerű (kéziratos) könyvben teljes katalógust is összeállított.

Mindezt azért mesélem ilyen hosszan, hogy időutazónkat el tudjuk képzelni, milyen munkára volt képes, milyen könyvtári kihívásokkal találkozhatott. A történetben a meglepetést valójában az okozza, hogy ismerve Casanova 18. század végi munkáját és képességeit nem igazán nehéz elképzelni, hogy különösebb nehézség nélkül be tudott kapcsolódni a 200 évvel későbbi könyvtár munkájába. Mert sok minden részlet változott azalatt a 200 év alatt, de a lényeg nem nagyon.

Ugorjunk most előre az időben, az időutazó Casanovától, képzeletbeli utazásától, de mindössze 25-30 évet, de maradjunk azért a szegedi egyetemi könyvtárban. Ez már a 21. század, egy jobban, pörgősebben működő egyetemi könyvtár. Egy nagy könyvtár a vidéki Magyarországon. Legyen hát egy másik „időutazónk“ is, de ő sokkal kisebb időre utazik el: egy remekül képzett könyvtári informatikus hölgyről van szó, aki kis gyermekével otthon maradt mindössze két

---

¹ Ebben a könyvben a csillag az egyes szavaknál azt jelenti, hogy azt a kifejezést, fogalmat stb. az olvasó a fogalmi szótárban is föllelheti, kicsit bővebben kifejtve.

évre. És két év után, két évig kiesve munkából, az önképzésből, visszatér egykori munkahelyére. Neki nem lesz olyan szerencséje, mint itáliai barátunknak, aligha tud rögtön bekapcsolódni a munkában. Kiderülhet könnyen, hogy az őt körülvevő munkakörnyezet kulcsszavait sem érti. A többiek repozitórium*okkal dolgoznak, az MTMT*-rekordokat javítják, a videotorium*ba töltenek fel új anyagokat, vagy éppen napi szolgálatot látnak el a chat-szolgáltatás*ban. Csak négy olyan újdonságot soroltam fel, amelyek azokban az években alakultak ki és korábban egyáltalán nem léteztek. Semmilyen formában. Ma pedig meghatározókká váltak. Ma pedig többeknek napi munkakört jelentenek, főfoglalkozást. A gond ezzel az, hogy a szituáció nem mesterségesen kitalált, még legalább négy-öt olyan munkakört írhattam volna amelyek korábban nem léteztek. Bármennyire is demagógiának tűnhet, de igaz, a „gyes-es“ könyvtáros anyuka két év hiányzással – szakmai ismereteit és hiányosságait illetően – rosszabb helyzetbe került, mint a példánkban 200 évet átugró időutazó.

Ez csak egyetlen módon magyarázható, mégpedig úgy, ha könyvtári világban olyannyira felgyorsultak a változások, hogy pár év alatt is szinte teljesen átalakult az egész szakmai paradigma. Természetesen – főleg felgyorsult korunkban – minden szakma és annak környezete gyorsan változik. De velünk könyvtárosokkal történt valami, ami ezt a változást sokkal mélyebbé és alaposabbá tette, mint az legtöbb régen meglévő szakmában elképzelhető. A „büntetlenül“ átugorható időszáv egyre szűkül: a 20. század végéig még ez több évtized is lehetett (akár 200 év, mint példánkban), de a 21. század elején 4-5 év, aztán még tovább szűkült, ma már véleményem szerint pár év kiesés is nagy hiátusokat szül.

Igen, a valamikor csendes és változatlan könyvtárosság teljesen megváltozott. (Majd olvashatjuk később, az Index cikkében, hogy lát bennünket az újságíró...: „*A könyvtár a kultúra pókhálós néma szentélye, szódásszifon-szemüvegű bölcsészek és introvertált lányok zöldlámpás lelőhelye, öregszagú menedék a világ előtt...*“) De nem így van, valamilyen új körülmények folytán a „folytonos átalakulás“ élcsapatába került ez a szakma. E változások kapcsán sok mindenről fogunk beszélni, de tagadhatatlan, hogy a változásoknak két kiemelkedő komponense van, amelyek meghatározóak. Az egyik a **világhálózat*** létrejötte, amely folyamatban a könyvtárak kiemelt szereplők lettek. A másik pedig a számítógépes infrastruktúrák könyvtári elterjedése, különös tekintettel pedig maga a **digitalizáció***. Ha nagyon rövid referátumot kellene írni erről a könyvről vagy egy picike fülszöveget, ezt a két szót is fel írhatnánk: mit okozott a könyvtáraknak a hálózatba kerülés és a digitalizáció? És melyek ezek további következményei? Remélhetőleg majd meglátják az olvasók, az összes fontos és apró dolog majdnem minden komponens ide vezethető vissza. Persze nem tagadom, ez a két dolog más területeken is alapvető változásokat okozott, de az talán ritkának mondható, hogy ilyen fenekestől felforgatja az egész szakma életét és annak teljes kontextusát. Ha ma belépünk egy könyvtárba mindez nem feltétlenül látszódik, az ördög itt is a részletekben lakozik. Ezért is érdemes közelebb menni és mindent jó alaposan

megvizsgálni. Most a változásokra fogunk figyelni, azok lesznek a középpontba, ezért mindazok az ismeretek, amelyek a könyvtárosság és könyvtártudomány kapcsán fölbukkanhatnának, most csak annyiban kerülnek elő, amennyiben ehhez a óriási paradigmaváltáshoz kapcsolódnak.

Talán ezért is érdekes az időutazó metaforája, mert olyan fantasztikus ez a változás, amelyben egy megszokott világból érkező tényleg úgy érzi magát, mint a sci-fi regények és filmek időutazója. Úgy is mondhatnám, hogy ez a könyvecske nem más, mint egy békebeli és múltbeli könyvtári világból érkező érdeklődőknek afféle stoppos kalauz. Mondjuk úgy, valamiféle „*hitchhiker's guide*”², de most könyvtári időutazónak.

Mindehhez jó utazást és érdekes kalandokat kíván az „idegenvezető”:

Kokas Károly

---

² A kifejezés az internet világában is gyakorta használt, szinte már mém, utalás a következő „elolvasandóra”: Douglas Adams *Galaxis útikalauz stopposoknak* című sorozatára (eredeti angol címén *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*), eredetiben 1979 és 1992 között.